

Ankur või kompass – Euroopa Liit kriisiolukorras¹

MATTI MAASIKAS
Euroopa Liidu suursaadik
Ukrainas

Koroonaviirus on proovikivi Euroopa Liidule, kel pole kriiside haldamiseks staapi ega pädevust, seega tee seadusandlikust masinavärgist operatiivjuhtimiseni saab käia vaid liikmesriikide soovil.

2010 veebruaris, eurokriisi alul, sain ülesande rääkida eurovolinike kabinetide vahel läbi José Manuel Barroso II komisjoni esimene otsus, Euroopa Liidu (EL) statistikaameti Eurostati volituste laiendamise. Mäletan hästi toonaseid retoorilis-iroonilisi küsimusi nii ajakirjanikelt, ametnikelt kui ka tavalistelt kodanikelt: no kas te siis tõesti ei teadnud, et Kreeka valitsus vassib statistikaga? Vastus, mille pidime andma, jahmatas esialgu aga ennastki: me ei tohtinud teada! Eurostat sai tegelda ainult nende andmetega, mida liikmesriigid talle edastasid. Igasugused võimalused ise andmeid otsida, küsida, kontrollida olid vaatamata korduvatele katsetele keelatud – see rikuks liikmesriigi suveräänsust!

2020 märtsis-aprillis oli *déjà vu* tugev. Europarlamendi liige Marina Kaljurand on

väga kriitiline Euroopa Komisjoni tegevusetuse suhtes: komisjon oli süüdi selles, et piiridele tekkisid järjekorrad, tervishoiuvahendid ei pääsenud sihtriikidesse ning inimesed kodumaale. „Komisjon saab koordineerida, korraldada. Seda poleks pidanud laskma nii kaugele, et piir on kinni ja Poola riik põikpäiselt ütleb: minge laevadega, aga läbi me ei lase. See aeg, mil me polnud varustatud tervisekaitsevahenditega – see on maha magatud, sest Euroopa Komisjon saab ja peab koordineerima liikmesriikide tegevust,“ ütles Kaljurand ja ta polnud muidugi ainus sedamoodi mõtleja. (Kaljurand 2020)

ÜHISE TEGEVUSE PIIRID

Ükskõik millise teema arutelu või mõistmine Euroopa Liidus algab küsimusest: mis on meie tegevuse õiguslik alus? Milline ELi alusleppe artikkel sätestab ühise tegevuse piirid? Teisisõnu, millised volitused on ELi ülimad otsusetegijad, liikmesriigid, ELi institutsioonidele andnud? Rahvatervise kohta pole peale olukorra seire ja vajadusel liikmesriikide vahelise koostöö soodustamise volitusi antud, see valdkond on liikmesriikide endi pädevuses ja riigid valvavad oma suveräänsust kivalt. Sama käib piiride sulgemise kohta, mida

¹ Kirjutis väljendab autori isiklikke vaateid.

suveräänsed riigid tegid täies vastavuses Schengeni määrusega. Komisjoni ja teiste liikmesriikide roll piirneb määruse järgi informatsiooni teadmiseksvõtmisega ega ole Ursula von der Leyeni ega kellegi muu Brüsseli ametiisiku lasta ega lubada. Nii tervisekaitsevahendite kui ka piiride sulgemise juurde naaseme allpool, vaatame kõigepealt ELi rolli kriisihalduses üldse.

Euroopa Liit loodi ühiste reeglite kehtestamise, järgimise ja järelevalvamise jaoks. Ka tänapäeval on Brüssel suuresti

Seaduste juhtimine ja sündmuste juhtimine nõuavad väga erinevad asju.

seadusandluse masinavärk. Hollandi poliitikateadlane, ELi kriisiaegse köögipoolega kokku puutunud Luuk van Middelaar kirjutab oma valgustavas raamatus „Alarums and Excursions“ (Van Middelaar 2019) just sellest, kuidas ELi reeglitepoliitika puutub kokku ja läheb krigisedes üle sündmustepoliitikaks. Maakeeli: kuidas EL on olnud oma reegleid ja korda loovas tegevuses nii edukas, integratsiooni nii sügavaks muutnud, et kodanikud ootavad Brüsselilt ka igapäevast juhtimist. Kriisihaldust kindlasti. See on aga üliiraske tulema. Esiteks ei ole seadusandluse kujundamise süsteemil kriisistaapi ega kindralit. Kaks Euroopa Ülemkogu eesistujat said seda oma nahal valusasti tunda, Herman Van Rompuy eurokriisi ja Donald Tusk rändekriisi hallata püüdes – mõlemad lõpuks edukalt, kuid läbi ülisuurte raskuste. Teiseks nõuavad seaduste juhtimine ja sündmuste juhtimine väga erinevad asju. Van Middelaar näitab, kuidas viimaste aastate Brüsseli rängimat viga – Jean-Claude Junckeri komisjoni poolt liikmesriikide tahte vastaselt välja käidud rändekvoote

– veel võimendati, hakates neid arutama-hekseldama nagu iga-aastaseid kalakvoote, häälteenamusega läbi surudes. Sündmuste juhtimisel vajalikud omadused – kiirus, tahtejõud, nähtavus – enamasti segavad seaduste tegemist, ei lase keskenduda, leida ideaalset tasakaalupunkti.

Selle vastuolu õpikunäiteks oli hiljutine Euroopa Teadusnõukogu juhataja Mauro Ferrari ametist lahkumine. Tipteadlane oli šokeeritud, kui tema üleskutsele suunata kohe kogu tähelepanu ja ressursid koroonaviirusega võitlemisele vastati keeldumisega, viidates nõukogu mandaadile, mis sedalaadi ettevõtmisi, ja tööprotsessidele, mis sedalaadi kiireid ümbersuunamisi, ette ei näe. Õigus on siin justkui mõlemal osapoolel.

ESIMESED MEETMED

Tagasi praktika, ELi koroonakriisihalduse juurde (mäletate, Brüsselil pole rahvatervise alal otsest pädevust, vastutus on liikmesriikide käes). Päev pärast seda, kui Maailma Tervishoiuorganisatsioon kuulutas välja kriisiolukorra, arvas vaid neli ELi liikmesriiki 30. jaanuaril ELi Terviseohutuse komitees, et neil võib tulla puudus isikukaitsevarustusest. Kolm päeva pärast seda, kui Euroopa Komisjoni kriisiohje volinik Janez Lenarčič esitas kõigile liikmesriikidele avaliku palve viirust ülitõsiselt võtta, räägiti ELi terviseministrite nõukogus 13. veebruaril peamiselt sellest, kuidas liikmesriigid „peaksid omavahel tegevust koordineerima“, ei enam. Õige mitu häält nõudis aga ühtset, kesket kommunikatsiooni – kodanikele vaja näidata, et EL teeb midagi ka siis, kui ELil pädevus ja ülesanded puuduvad. ELile esitatakse seega ootusi ka siis, kui kõik teavad, et suurt sisu selle taga olla ei saa.

Sellel taustal on eriti vastutustundetu sellised avaldused nagu Riigikogu aseesimehelt Helir-Valdor Seederilt: „Brüssel kangestus õudusest ega suutnud sõrmeotsagi liigutada, kui piirid sulgusid [...]“ (Seeder 2020) Ei-ei, asjad ise midagi ei tee, piirid ei sulgu. Liikmesriigid sulgesid

ELi välisministrite videokohtumisel 3. aprillil 2020 tänas minister Reinsalu ELi riike koostöö eest välismaale löksu jäänud kodanike abistamisel.

Foto: Välisministeerium

piirid, koordineerimata, piisavalt informeerimata, hoolimata, kuid – juriidiliselt täiesti korrektelt, Schengeni määruse alusel. See, mis toimus Poola-Saksa piiril, ongi paljude nõutud riikide Euroopa, palun! Olukorda kangelaslikult lahendama pidi sama loogiliselt meie riik koostöös teiste riikidega. Tõsi, mõne asjassepuutuva riigiga vähem kui oleks tahtnud.

Õnneks eksib Seeder ka oma viidatud leheloo järgmises väites, nimelt „Euroopa Liit ei ole iseseisvalt võimeline lahendama tõsiseid kriise – ei olnud seda rändekriisi ajal, ei ole ka praegu.“ (*ibid.*) Euro jäi kriisis püsima ja rändekriis tõrjuti tagasi. Vaja on julgust seniseid rutiine murda, siirast koostööd ELi institutsioonide ja liikmesriikide vahel. Sest poliitilist tahet Euroopa Liidu koos- ja püstitoidmiseks on seni alati olnud. Koroonakriisi puhul alustas Euroopa Komisjon esimest meditsiinivahendite ühishanget 28. veebruaril. Rahaliste meetmetega tuldi välja 16. märtsil, neli päeva pärast liikmesriikide

esimesi samme majanduse kinnikeeramisel. Ülikiiiresti anti riikidele vabad käed hättasattunud ettevõtete abistamiseks, rahvusriiklaste poolt tihti Prokrustese sängiks sõimatud riigiabi- ja eelarvereeolid anti praktikas vabaks, lubati kõik struktuuri vahendid (60 miljardit) suunata viirusega võitlemiseks, loodi kaupade liikumiseks vajalikud nn rohelised koridorid piiridel ... ja komisjoni president esitas Euroopa nimel vabanduse Itaalia ees, kahetsedes seda, et Euroopa pole enim hättasattunud liikmesriiki piisavalt suutnud aidata. Lisaks Euroopa Keskpanga esitsa 750 miljardiline varaostukava liikmesriikide majanduse toetuseks. ELi institutsioonid töötavad täiega.

KOOS VÕI IGAÜKS OMAETTE?

Kuidas on aga lugu liikmesriikide koostöotahtega? Käesoleva artikli kirjutamise ajal, aprilli keskel, pole teada, kuidas toimub koordinatsioon normaalsusse naasmiseks võetavate meetmete üle. Usun, et Eesti on juba saanud valusad kogemused vähesest

Edaspidi
püütakse
teha
meditsiini-
varustuse
ühishankeid
ja võetakse
jutuks
meditsiini-
varustuse
tootmise
toetamine
Euroopas.

Foto:
Välisministeerium

koostööst naaberriikide, eeskätt Soomega. Aga ohtlikum on mõnest ELi pealinnast kostev retoorika. Vähemalt Eesti liikmesuse ajal pole liikmesriikide valitsustelt kuulnud nii otsest kriitikat ja umbusku teiste suhtes. Ja seda veel traditsiooniliselt eriti ELi-meelsetelt Itaalialt ja Portugalilt – viimase valitsusjuht António Costa

Varasemate kriiside poolik lahendamine peaks olema hoiatuseks ELi poliitikute praegusele põlvkonnale.

meenutas 10. aprillil (LUSA 2020), kuidas rändekriisi ajal ei saanud arvestada nelja liikmesriigiga (peeti silmas Visegrádi riike), nüüd olevat eurorühmas üks riik (Holland), kes ei suuda tunnistada, et ühisraha eelduseks on ühiselt jagatud

pingutus. Selline väljaütlemine on tõsine ohumärk, mis peaks panema vähemalt Eesti rahandusministri tõsiselt mõtlema, kas euroala ühtsete võlakirjade jätkuv vastustamine „rahandusliku suveräänsuse“ argumendiga (BNS 2020) on praegu kohane. Ühisvaluuta tähendab ka ühiseid kohustusi, see sai asjatundjatele selgeks juba eurokriisi ajal.

Varasemate kriiside poolik lahendamine peaks olema hoiatuseks praegusele poliitikute põlvkonnale. Saksa liidukantsler Angela Merkel, kes ainsa ELi riigijuhina on läbi elanud kõik viimase kümnendi kriisid ja pole tuntud sõnade loopijana, nimetas praegust koroonaviiruse kriisi kõige raskemaks katsumuseks, millega ELil oma ajaloos on tulnud rinda pista. Olles ise Brüsselis Eestit esindades läbi teinud nii euro- kui ka rändekriisi, hirmutab mind see Merkeli väljaütlemine küll väga. Mõlema haripunktil olid eksistentsiaalsed hirmud ikka kaunis suured. Mõlema lahendamisele järgnenud tegevus aga annab väga hoiatavaid näiteid. Piltlikult ja utreerides: kui surmahirm üle läks, kukkus riigijuhtidel kellu käest. Euroopa keskpanga presidendi Mario Draghi 2012. aasta lubadus olla liikmesriikidele nn

viimase käe laenajaks (Draghi 2012) – otsus, mis otsustas usalduse säilimise euro vastu – tulenes riigijuhtide lubadusest luua euroala pangandusliit. Selle kolmest osast kaks on tehtud (ühtne pangandusjärelevalve ja kriisihaldusmehhanism), kolmandaga aga, ühtse hoiusekindlustusega, pole pea üldse edasi liigutud – muide, peamiselt just Saksamaa soovimatuse pärast. Rändevood saadi 2016 seisma, välispiir pidama mitte liikmesriikide müüriehitamise, vaid ELi nimel tehtud kokkuleppe järel üsna ebastabiilse naaberriigi, sõda pidava Türgiga. Nii ostetud aega aga kasutada ei suudetud, arutelud Euroopa ühtse asüülisüsteemi reformi üle on rühma liikmesriikide (millega on kahjuks liitunud ka Eesti) soovimatuse tõttu seiskunud. 2020 veebruaris nägime, kui habras see kokkulepe Türgiga võib olla, kui viimane laskis Kreeka piirile sissepääsu nõudma tuhandeid Süüria, Afganistani ja Iraagi põgenikke. Õnneks (!) tõi koroonaviiruse kiire levik siin kaasa olukorra rahunemise.

Niisiis, varasematest kogemustest ei pruugita õppida, staapi ja kindralit pole ikka – sest Brüssel pole selleks valmis ja liikmesriigid seda ei soovi. Ma ei julge ka ennustada, et koroonahirmus hakataks tõsiselt arutama rahvatervisealase pädevuse andmist ELi institutsioonidele. Mõnetine koordinatsioon, infovahetuse tugevdamine tõenäoliselt tuleb, ehk suudetakse liikmesriike ka kohustada pandeemiatega paremini valmistuma-varustuma. Kindlasti püütakse teha ühishankeid, kindlasti hakatakse rääkima ravimite tootmise ja meditsiinivarustuse tootmise toetamisest Euroopas ja ehk isegi varustuskindluse tagamisest ses vallas. Kriisi majanduslike ja sotsiaalsete järelmetega toimetulekuks toimub loodetavasti sisuline arutelu ELi-ülese töötuskindlustuse süsteemi või vähemalt standardite kokkuleppimisest. Ja loomulikult on Hiinast alguse saanud pandeemia juba valanud kõvasti vett nende (peamiselt Lääne-Euroopa, aga mitte ainult) poliitikute vesikile, kes nõuavad Euroopa tööstuse tugevamat kaitsmist.

Psühholoogiline efekt, ebakindlus liiga pikkade, kontinentidevaheliste tootmis- ja tarneahelate üle on samuti juba kohal. Kõik see peaks avatud majandusega väikeriigi, kes nii majanduslikust kui ka poliitilisest globaliseerumisest tohutult võitnud, väga tõsiselt mõtlema panema.

***Kriis, kus teadlastel,
arstidel,
asjatundjatel ja
praktikutel
on võtmeroll ja mõju,
toob loodetavasti
realismi juurde tagasi ka
poliitilise eliidi ja
valitsuserakonnad.***

OLEMEGI RINGIGA EESTI JUURES.

Ja jälle peame me rääkima Eesti poliitikutest. Praegune kriis, kus teadlastel, arstidel, ratsionaalsetel asjatundjatel-praktikutel on võtmeroll ja mõju, toob loodetavasti realismi juurde tagasi ka poliitilise eliidi ja eriti valitsuserakonnad. Kui usume Merkelit ja võitleme suurima katsumusega ELi ajaloos, siis tuleb loobuda (ülalpool osalt kirjeldatud) ideoloogilistest tabudest, endale ise retooriliselt seatud piirangutest. Eurokriisi lahendamist juhtinud Herman Van Rompuy (2014) on öelnud: „Kui torm väga tugev, siis on heast kompassist suurem kasu kui kindlast ankrust“. Lahtiseletatult: soovitud suuna teadmine on olulisem kui senised reeglid ja piirangud. Tuleb unustada mängulised ripsutamised mõne Ida-Euroopa jonnaka

riigiga, kõrvale jätta paremal juhul ELi solidaarsusest tähelepanu eemale tõmbavad algatused nagu nn Kolme mere koostöö, lõpetada aastakümme kestnud välisesinduste võrgu arutu laiendamine kaugetesse maadesse, millest pole tõusnud soovitud poliitilist ega majanduslikku kasu ning suunata oma jõud ja energia sellele,

mida Postimehes täpselt sõnastab kogenud välispoliitikaekspert Kalev Stoicescu: „Eesti pühendumine Euroopa Liidu säilimisele, ühtsusele ja tugevdamisele on äärmiselt vajalik. /.../ Eesti aktiivne välispoliitika Euroopa sidususe tagamiseks ühiste väärtuste kaudu on sama vajalik.“ (Stoicescu 2020).

KASUTATUD ALLIKAD

BNS. (2020). Eesti on koroonavõlakirjade vastu, kuid toetab muud võimete piires abistamist. – BNS 16.04.

DRAGHI, M. (2012). Speech at the Global Investment Conference in London 26 July – <https://www.youtube.com/watch?v=t-B2CM2ngpQg>

KALJURAND, M. (2020). Kaljurand: artikli 15 aktiveerimine oli välispoliitiline prohmakas. – ERR uudised, 7. aprill – <https://www.err.ee/1074259/kaljurand-artikli-15-aktiveerimine-oli-valispoliitiline-prohmakas>

LUSA. (2020). António Costa aponta o dedo à Holanda. – Negócios, 04.10. – <https://www.jornaldenegocios.pt/economia/coronavirus/detalhe/costa-este-e-o-momento-de-clarificacao-politica-da-europa>

SEEDER, H-V. (2020). Helir-Valdor Seeder: pommi august tulevikku vaadates. – Postimees, 2. aprill. – <https://leht.postimees.ee/6939345/helir-valdor-seeder-pommi-august-tulevikku-vaadates>

STOICESCU, K. (2020). Kalev Stoicescu: Eesti muutub maailmas. – Postimees, 16. aprill. – <https://arvamus.postimees.ee/6950678/kalev-stoicescu-est-est-muutub-maailmas>

VAN MIDDELAAR, L. (2019). Alarums and Excursions: Improvising Politics on the European Stage. Newcastle upon Tyne: Agenda.

VAN ROMPUY, H. (2014). Europe in the storm: promise and prejudice. – Leuven: Davidsfonds.